

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 4 mars 2021

Mål nr

B 2179-20

PARTER

Klagande

OL

Ombud och offentlig försvarare: Advokat BH

Åklagare

Chefsjustitieombudsmannen ER

SAKEN

Tjänstefel

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Hovrätten för Västra Sveriges dom 2020-03-23 i mål B 3163-19

DOMSLUT

Högsta domstolen ändrar hovrättens domslut endast på det sättet att tiden för brotten bestäms till 2017-01-01–2018-10-31.

BH ska få ersättning av allmänna medel för försvaret av OL i Högsta domstolen med 29 835 kr. Av beloppet avser 23 868 kr arbete och 5 967 kr mervärdesskatt. Staten ska svara för kostnaden.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

OL har yrkat att Högsta domstolen ska frikänna honom från ansvar. Han har vidare yrkat att han ska befrias från skyldigheterna att ersätta staten för del av försvararkostnaden i hovrätten och att erlægga avgift till Brottsofferfonden.

Chefsjustitieombudsmannen har motsatt sig ändring av hovrättens dom.

Chefsjustitieombudsmannen har justerat åtalet på så sätt att hon inte längre gör gällande att OL uppsåtligen har åsidosatt vad som gällt för uppgiften.

DOMSKÄL

Vad målet gäller

1. En tingsrättslagman har åtalats för tjänstefel för att han underlåtit att vidta de åtgärder som varit påkallade för att föra tre tvistemål till avgörande inom skälig tid. Målet gäller det ansvar och de möjligheter som en domstolschef har för att utöva erforderlig tillsyn över handläggningen av enskilda mål vid domstolen.

Bakgrund

2. OL tillträdde som lagman vid Borås tingsrätt i mars 2012 och frånträdde anställningen den 31 oktober 2018. Under tiden som lagman var han närmaste chef för den rådman som ansvarade för de tre tvistemål som åtalet avser.

3. Ett av målen gällde skadestånd för förtal. Det hade inletts genom en ansökan om stämning som kom in till tingsrätten i juni 2011. Viss skriftväxling förekom i målet fram till december samma år. Under OLs tid som chef för domstolen vidtogs inga handläggningsåtgärder i målet.
4. Ett annat mål gällde krav mot en ledamot i styrelsen i en samfällighetsförening. Det hade överlämnats till tingsrätten från Kronofogdemyndigheten i oktober 2012. Ett protokoll från ett sammanträde för muntlig förberedelse skickades till parterna i april 2013. Därefter vidtogs inga handläggningsåtgärder i målet under OLs tid som chef för domstolen.
5. Det tredje målet gällde en tvist i anledning av ett köp. Det hade överlämnats till tingsrätten från Kronofogdemyndigheten i maj 2013. I september 2014 antecknades i målregistret att en mellandom skulle meddelas under hösten. Därefter vidtogs inga handläggningsåtgärder i målet under OLs tid som chef för domstolen.
6. Med anledning av de långa handläggningstiderna inleddes en förundersökning om tjänstefel mot rådmannen och mot OL. Åtal väcktes mot dem båda vid hovrätten. Såväl rådmannen som OL dömdes för tjänstefel. Rådmannen dömdes till 80 dagsböter och OL till 40 dagsböter. Domen mot rådmannen har fått laga kraft.

Den rättsliga regleringen och dess innebörd

Tjänstefel

7. Den som uppsåtligen eller av oaktsamhet vid myndighetsutövning genom handling eller underlåtenhet åsidosätter vad som gäller för uppgiften ska dömas för tjänstefel till böter eller fängelse i högst två år. Om gärningen med hänsyn till gärningsmannens befogenheter eller uppgiftens samband med

myndighetsutövningen i övrigt eller till andra omständigheter är att anse som ringa, ska det inte dömas till ansvar. (Se 20 kap. 1 § första stycket brottsbalken.)

8. Vad som gäller för uppgiften kan följa av lag eller annan författning men också av andra normer. Även interna myndighetsföreskrifter kan ha betydelse vid bedömningen. Den som varken insett eller bort inse att hans eller hennes handlande var felaktigt ska inte drabbas av straffansvar. (Jfr prop. 1988/89:113 s. 15.)

Handläggningstid

9. Det hör till de grundläggande fri- och rättigheterna att rättegångar ska genomföras rättvist och inom skälig tid (se 2 kap. 11 § andra stycket regeringsformen och artikel 6.1 i Europakonventionen). Vad som i det enskilda fallet är skälig tid beror bl.a. på hur komplicerat målet är, hur parterna har agerat under förfarandet och hur domstolen har handlagt målet (jfr prop. 2009/10:80 s. 161 och "Fondmäklaren på Alfred Berg" NJA 2003 s. 414 samt, såvitt gäller Europadomstolens praxis, Hans Danelius, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, 5 uppl. 2015, s. 320 f.).

10. Generellt gäller att mål i domstol ska avgöras så snart det kan ske. Såvitt gäller tvistemål kommer detta till uttryck i 42 kap. 6 § tredje stycket rättegångsbalken, där det anges att tingsrätten ska driva förberedelsen med inriktning på ett snabbt avgörande av målet.

Lagmannens ansvar

11. Enligt 1 § förordningen (1996:381) med tingsrättsinstruktion är lagmannen administrativ chef för tingsrätten och ska se till bl.a. att verksamheten bedrivs effektivt och enligt gällande rätt. Lagmannen har ett övergripande ansvar för att mål och ärenden vid tingsrätten blir avgjorda i tid.

12. Det sagda innebär bl.a. att lagmannen ska se till att domstolen är organiserad på ett sätt som skapar förutsättningar för en effektiv handläggning av mål och ärenden. Det åligger också lagmannen att löpande hålla sig underrättad om arbetsläget och att självmant undersöka förhållandena om tillfredsställande förklaringar inte ges till att äldre mål inte har avgjorts (jfr DVFS 2010:1 p. 4.3).

13. Om det uppkommer behov av det, ankommer det på lagmannen att vidta åtgärder för att komma till rätta med långsam handläggning av mål vid domstolen. Vilka åtgärder som lämpligen bör vidtas beror på omständigheterna i det enskilda fallet. Vid behov kan lagmannen fatta beslut om avvikelser från vad som normalt gäller vid tingsrätten för fördelning av mål, exempelvis genom s.k. lottningsstopp eller omfördelning av mål. (Jfr 14 § tingsrättsinstruktionen och SOU 2008:16 s. 104 f.)

14. De åtgärder som lagmannen vidtar får inte vara så långtgående eller av den karaktären att de kommer i konflikt med den enskilde domarens självständighet i dömande och rättstillämpande uppgifter (jfr 31 § första stycket tingsrättsinstruktionen och SOU 2000:99 s. 261 f.).

Domares självständighet

15. Rättskipningens och domstolarnas självständighet slås fast i 11 kap. 3 § regeringsformen. Där föreskrivs att ingen myndighet, inte heller riksdagen, får bestämma hur en domstol ska döma i det enskilda fallet eller hur en domstol i övrigt ska tillämpa en rättsregel i ett särskilt fall. Bestämmelsen har ansetts inte enbart garantera domstolarnas självständighet och oberoende i förhållande till utomstående utan även ge uttryck för en princip om den enskilde domarens självständighet i dömandet internt, dvs. i förhållande till andra domare, inklusive domstolens chef, och andra anställda (se SOU 2000:99 s. 198).

16. Kravet på en oavhängig rättskipning är till för att säkra medborgarnas rättigheter i en rättsstat. Såvitt gäller förhållandet mellan en domstolschef och övriga domare vid domstolen innebär kravet främst att domstolschefen i sin chefsroll inte får vidta åtgärder som syftar till att åstadkomma eller förhindra en viss utgång i ett mål som handläggs av en annan domare vid domstolen.

17. Kravet hindrar däremot i allmänhet inte att domstolschefen, inom ramen för sitt övergripande ansvar för målhanteringen vid domstolen, fattar administrativa beslut om t.ex. prioritering eller fördelning av mål. Så länge som det inte råder någon tvekan om att ett sådant beslut grundar sig på objektiva och legitima skäl, såsom att förebygga eller avhjälpa dröjsmål i handläggningen, kan någon kränkning av domarens självständighet inte anses föreligga (jfr SOU 2000:99 s. 271, SOU 2008:16 s. 101 f., SOU 2011:42 s. 108 f., och Europarådets rekommendation CM/rec (2010)12 om domares självständighet, effektivitet och ansvar p. 24). Detta synsätt som har gällt sedan länge kommer numera till uttryck i 4 kap. 11 a § rättegångsbalken (jfr prop. 2017/18:88 s. 30 f.).

Bedömningen i detta fall

18. De tre tvistemål som omfattas av åtalet togs av den målansvarige rådmannen återkommande upp på de listor över gamla mål som, i enlighet med tingsrättens rutiner, två gånger per år lämnades till OL. Listorna togs sedan upp vid samtal som OL hade med var och en av de ansvariga domarna. Några närmare förklaringar till tidsutdräkten i de aktuella målen lämnades inte. I vart fall vid utgången av 2016 var målen så gamla att det, objektivt sett, fanns anledning för OL att skaffa sig närmare kunskap om orsakerna till tidsutdräkten och att vidta lämpliga åtgärder för att komma till rätta med situationen. Det kan inte råda någon tvekan om att detta hade kunnat göras

utan att det skulle ha inkräktat på rådmannens självständighet. Något annat hinder mot att vidta åtgärder förelåg inte heller. Genom sin underlåtenhet har OL åsidosatt vad som gällde för uppgiften som lagman.

19. Av utredningen framgår att OL var väl insatt i sina skyldigheter och befogenheter som lagman. När de tre målen återkom på listorna över gamla mål utan att det lämnades godtagbara förklaringar till tidsutdräkten borde OL ha insett att förhållandena var sådana att han hade en skyldighet att agera. Att den ansvarige rådmannen var en erfaren domare och inte självmant bad om hjälp och att OL fått intrycket att det pågick viss handläggning i målen förändrar inte den bedömningen. OLs underlåtenhet får därmed anses ha varit oaktsam.

20. Den långsamma handläggningen av målen innebar ett väsentligt åsidosättande av den för rättssäkerheten och förtroendet för domstolarna viktiga principen att rättegångar ska genomföras inom skälig tid. Bevakningen av att den principen upprätthölls i domstolens verksamhet utgjorde ett viktigt moment i OLs uppgift som domstolschef. I detta fall är det också tydligt att han genom att agera hade kunnat komma till rätta med situationen. Mot denna bakgrund kan OLs underlåtenhet inte anses som ringa.

21. OL ska alltså dömas för tjänstefel. Det har inte framkommit några skäl att frångå hovrättens bedömning i påföljdsfrågan. Hovrättens domslut ska därför fastställas med endast den ändringen att tiden för brotten inte ska omfatta tid före den 1 januari 2017 (jfr p. 18 ovan).

22. Med hänsyn till det höga bötesbelopp som OL döms att betala och den återbetalningsskyldighet som han ålades för del av försvararkostnaden i hovrätten bör kostnaden för försvaret i Högsta domstolen stanna på staten.

I avgörandet har deltagit justitieråden Gudmund Toijer, Kerstin Calissendorff, Agneta Bäcklund, Sten Andersson och Johan Danelius (referent)
Föredragande har varit justitiesekreteraren Robert Lind